

Málnási Ferenc

„Téged is, te erdők szép virága...”

Vörösmarty Mihály életműve, akár a reformkor: indulás a szabadság felé, lobogás, majd vissza a mélybe — ám mégis megőrizve a lángolás visszfényét —, romantika és realizmus, szubjektivitás és egyetemes láthatár, józan számvetés és szenvedélyes víziók egységét valósítva meg. A 210 éve született költőre *Szép Ilonka* című költeményének elemző bemutatásával emlékezünk.

Vörösmarty Mihály: Szép Ilonka

Vörösmarty Mihály alkotása nyomtatott versszöveg, történetet mesél el, elbeszélő költemény. Három részre tagolódik, az első rész 5 versszak, a második 9, a harmadik 8 szakasz, mindegyik szakasz 6-6 soros. Az első rész a bevezetés, a második a bonyodalom s annak kifejtése, a harmadik rész a tetőpont és a befejezés.

A szöveg koherens, összefüggő történetet, legendát mesél el: Szép Ilonka tragikus szerelmét. A szövegmondatok tartalmi kapcsolódása mellé társulnak a birtokos személyjeles szavak: *engem, rám, futása, illanása, Istenemre, sugaránál, háza, lángszemében, apádat, virága...* A személyragos igék az eseményeket mesélik el: *ül, vár, áll, éljen, bámulá, lepj, szállj, megvagy, emlékezzél...*

A szöveg jelentéstani elemei közé sorolhatjuk az első részben a *vár, vad, pillangó, vadász, lány, megvagy* szavak, a második részben az *áll, ősz, vér, apád, éljen* szavak, a harmadik részben az *áldás életére, szép Ilonka* szavak ismétlését. Rokon értelmű szavak nevezik meg a címszereplőt: *szép sudár lány, lány, leány, leányka, Szép Ilonka, bájos unokája, szép leánykám* s a *lepke, pillangó* szavak mellett szerepel a *lepe* szó is. Az ellentétes szavak sorozata a szembenállást, a mérhetetlen társadalmi különbséget, mely a vadász (a király) és Szép Ilonka boldogságának útjába áll: *nem vad — könnyű kís pillangó, vad — sudár lány, elfogván — elszáll, áll a ház — fogy gazdagsága, könnyűi — vére, éljen — szakadjon, csendes — fölveré, vágyva néz — nem vidul, majd ég — színeben elhal, kiáltja — némán, merőn áll, Mátyás udvara — Vértes vadona, áll — nyugosznak.*

A cím: témamegnevező, figyelemfölkeltő, a koherencia megteremtője.

A szöveg 1833-ban született, Vörösmarty Mihály fölhasználta a Mátyás királyról szóló mondákat, de bizonyára saját szerelmi csalódása is, Perczel Etelka iránti reménytelen szerelme is megihlette. A lírai én szövegébe a szereplők párbeszéde szövődik.

A költeményben valóságos személyek, Hunyadi János, a nándorfehérvári hős, fia, Mátyás király, Ujlaki és Gara főurak, a Vértes hegység, Bécs neve, események, Mátyás király vadászata, a Bécszet ostromló király hazatérése szerepelnek. Valószínű, elképzelt, meseszerű, mondába illő Peterdi és unokája, Szép Ilonka alakja, s az elmesélt történet.

Szép Ilonka és a vadász találkozása csak játéknak tűnik, „tündér kedvtelés”-nek, a lány sem akarja örökre megfogni a pillangót, a vadász is csak egy szép pillanatot remél a lánytól. Elfogadja a vendéglátást, jól érzi magát az erdei lakban, de „inti őt a kűrhang”, menni kell, folytatni saját életét, mely, mint kiderül, királyi pálya. Szép Ilonka életében sorsfordító pillanatot él át, ám csak a budai utazáskor érzi át, hogy kettejük pályája túlságosan távol esik egymástól... A fellobbant láng csöndes izzása azonban felemészti életét. Az erdei lak az érzelmek, szenvedélyek örök jelképévé válik, a király kései visszatérése mintha azt jelezné, ez a csendes lobogás talán mégis szebb volt, mint a világi élet felszínes, látványos forgataga.

A vadász és a lány találkozásakor két életforma, Mátyás uralkodói, kihívásokkal, kalandokkal teli élete és Szép Ilonka elzárt, csendes, eseménytelen világa kerül egymás mellé. Ilonkának életre szóló esemény, a királynak egy élmény a sok között. Sorsuk nem fonódhat egybe, s bár Ilonka élete boldogtalan, mégis értékesnek látszik, amikor a király visszatér az elhagyatott erdei lakhoz, visszatéréssel mintha az örök emberi fájdalom előtt hajtana fejet... Régen a pártában maradt lányok sorsa a paraszti társadalmakban csapásnak számított, mert a földművelésben nélkülözhetetlen volt a férfierő. Az 1900-as években bontakozott ki a női egyenjogúságért harcoló mozgalom. Ma már olyan világban élünk, ahol a nő munkát vállalhat, fizetést kap, egyedülálló lehet, ám hátránya is van ennek az életformának: a gyermekeknek két szülőre van szükségük, ha az apa vagy az anya nélkül nőnek fel, nevelésük egyoldalú marad.

Vörösmarty költeménye magyar nyelvű, mai, néhány régies kifejezéssel írott szöveg érzelmkifejező, szépirodalmi alkotás. Stílusa is szépirodalmi. Jó hangzású és rossz hangzású szavak egyaránt szerepelnek a szövegben: *kis pillangó, sugár lány, tarka lepke, erdők szép virága...* — *könnyű, vére bőven omlott, cenk, vérbosszú, haloványan, fájdalommal, gyötrő...* A költemény verselése időmértékes, trocheusi sorok alkotják a verset: *Áll-e még az ősz Peterdi háza? – U / – U / – U / – U / – U.* A hosszúra következő rövid szótag, az ereszkedő jelleg jól illik a szomorú hangulatú vershez, Szép Ilonka történetéhez. A forma is a lemondást, a bánatot fejezi ki. A költemény rímei: a b a b a a.

A szöveg szavainak szótári jelentésére ráépül az érzelmi-hangulati többletjelentés: a *lány rab szép szem sugaránál, sugárlány, lángszemében, felrobognak, haloványan...* A sűrítést az összetett szavak teremtik meg: *felajzott, szerencsejel, lángszemében, kiirt-hang, vérbosszú, hadvész-ülte, hófehér, gond-sujtotta, liliombullás...* Stílusértékűek a jelzős szerkezetek: *méla les, gyors vad, serény nap, bús forrás, könnyű kis pillangó, szép sugár lány, tarka lepke, szép arany pillangó, királyi vad, rezzen kezéből, csábító varázs, erdők szép virága...*

A költemény metaforái Szép Ilonkát nevezik meg: *királyi vad, erdők szép virága, szépen nőtt virágot elhajolni belső bú miatt, hervadása liliombullás.* A vadászt „Húnyt vezérem ifju szép sugára” metaforával jellemzi. Hasonlatok társulnak a lányt megnevező metaforák mellé: ... s mint az őz futása, / Könnyű s játszi a lány illanása... Haloványan hófehér szobornál / Szép Ilonka némán és merőn áll... És ha láttál szépen nőtt virágot / Elhajolni belső baj miatt: / Úgy hajolt el, félvén a világot, / Szép Ilonka belső bú alatt.

A költemény mondatfajtaírói: A vers kijelentő mondattal indul, felszólító mondattal szól a lány a pillangóhoz, felkiáltó mondattal indul a vadász a lány után, s mindketten felkiáltó mondattal érnek célba: a lány a pillangóhoz, a vadász a lányhoz. Két kérdő mondattal vezeti az olvasót is vendégségbe a lírai én, majd kijelentő, felkiáltó és felszólító mondatokkal emlékeznek Hunyadi Jánosra, és éltetik a királyt. Ilonka kérdő, ki nem mondott mondatára a vadász felszólító meghívása következik, majd újabb kijelentő mondatok között a lány kimondott kérése, felszólítása. A harmadik rész is kijelentő mondatokkal indul, a kérdő mondatok Szép Ilonka gondolatait, a felkiáltó mondatok az ünneplők, s az ősz Peterdi érzéseit fogalmazzák meg. De aztán együttérző, kérdő és kijelentő mondattal fordul unokájához, s a lírai én is a szomorú történet végét kijelentő, de a fájdalmas érzéseket alig leplező, érzelemmel telített mondatokkal zárja le.

A már említett ellentétek a szöveg szintjén ellentétes szerekeztette állnak össze: a vadász hosszasan, kora délelőttől naplementéig várja a vadat, de csak egy pillangó után iramló szép sudár lány kerül eléje. Ő a lányért, lány a pillangóért... Az ősz Peterdi, a régi harc fia vendégével Hunyadit köszönti és az ismeretlen királyt, a hős fiát. A vadász (a király), bár vér tolul arcára, ellentéttel válaszol: „Éljen hát a hős vezér magzatja, / Addig éljen, míg a honnak él!” Szép Ilonka magatartásában is változás áll be, a kezdeti rezzenésből, bámulat, kérdések s a vadász köszöntése és meghívása után csendes ház nyugalmát „Fölveré azt szerelem hatalma”. A budai látogatás is ellentétes szerkesztésű: Ilonka a maga kérdéseivel, a találkozóra, a viszontlátásra készülő magatartása ellentétben áll az ünneplő, a bécsi győzelem után hazatérő királyt várók örömeivel. A nagypapa is jól sejtő fájdalommal hazatérésre biztatja unokáját. A természeti kép: virág — Ilonka, belső baj — titkos bú párhuzamba állítással, de mégis ellentétes ábrázolással az eddig boldogan élő, reménykedő Ilonka tragédiáját sugallja, s a király is későn érkezik, már csak a pusztta házat találja...

A szöveg verbális stílusú, a lírai én függő beszédébe a szereplők egyenes beszéde szövődik.

Irodalom

Balázs Géza: *Szövegtani gyakorlatok, vázlatok és tanulmányok*. Nemzeti Tkv. Bp., 1994; Balázs János: *A szöveg*. Gondolat, Budapest, 1985; Benkes Zsuzsa—Nagy L. János—Petőfi S. János: *Szövegtani kaleidoszkóp 1*. Antológia, 1996; A magyar nyelv és irodalom tanulásához a 14-18 éves korosztály számára. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest; Petőfi S. János—Bácsi János—Békési Imre—Benkes Zsuzsa—Vass László: *Szövegtan és prózaelemzés*. Trezor Kiadó, Budapest, 1994; Petőfi S. János—Benkes Zsuzsa: *Elkallódni, megkerülni*. Versek kreatív-produktív megközelítése szövegtani keretben. Veszprém, 1992; Szabó Zoltán: *Szövegkohézió és stilisztika elemzés*. MNY. 1985. 479-489. 1985; Szabó Zoltán: *Szövegnyelvészet és stilisztika*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1988; Tóth Krisztina—Valaczka András: *Irodalmi sikerkönyvek*. 6. évfolyam. Tankönyv. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest, 51-56., 2006.

„A gyarapodó tudás és jellem útján a Székely Oklevéltárig”

Demény Lajos
akadémikussal
Barabás István
beszélget

Lexikonok a műfaj szabályai szerint tömörítik pályafutását: dr. Demény Lajos történész, egyetemi tanár, a román Társadalomtudományi Akadémia és az Erdélyi Múzeum Egyesület tagja, a Magyar Tudományos Akadémia külső tagja a Maros megyei Kisfülpösön született 1926-ban, Marosvásárhelyen érettségizett, a leningrádi (ma újra Szentpétervár) tudományegyetemen szerzett diplomát, ugyanitt doktorált. 1956-ban tért haza, azóta Bukarestben él, ahol a tudományos kutatásnak szentelte életét. Rövid időre részt vállalt a politikában is (...). A (...) 2001-ben megjelent *Historia manet — Demény Lajos emlékkönyv* tartalmazza tudományos és közírói munkásságának bibliográfiáját is: 25 könyv (kis hányadának társszerzője), valamint csaknem 200 tanulmány és tudománynépszerűsítő cikk itthon és szerte Európában. Forráskutatásai során több, különösen visszhangos felfedezésben is része volt, így például a szentpétervári Szaltikov Scsedrin könyvtárban rábukkant Bethlen Gábor végrendeletére és néhány eredeti levelére is.

Próbáljunk meg életet vinni a lexikonok száraz adataiba.

— *Megkérem, bevezetőül beszéljen a kezdetekről: milyen környezetből indult, hogyan kötelezte el magát a történettudománynak?*

— A mezőségi Kisfülpösön, szegény földműves családban születtem, a nyolc gyermek közül én voltam a legkisebb. Ez meglátszott a természetem is, nem csoda,
